
ВІДОМОСТІ ПРО СКЛАД ПОСАДОВИХ ОСІБ ЦЕРКОВНО-ІСТОРИЧНОГО ТА АРХЕОЛОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА ПРИ КИЇВСЬКІЙ ДУХОВНІЙ АКАДЕМІЇ

УДК 930.2:26(477):001(477)

Федоренко М.О. (Fedorenko M.O.)

Національний університет кораблебудування ім. адмірала С.О. Макарова

Досліджується джерельна інформація стосовно обрання посадових осіб Церковно – історичного та археологічного товариства з визначенням прізвищ членів Товариства, часу їх обрання та складання повноважень з означених посад.

Ключові слова: *Церковно-історичне та археологічне товариство, Церковно-археологічний музей, Київська духовна академія, Київська історико-церковна наукова школа.*

A spring information is probed on electing of public servants Church – historical and archaeological society with determination of the last names of members of Society, time of their electing and addition of plenary powers, from the noted positions.

Keywords: *Church-historical and archeological society, Church-archeological museum, Kiev historical church scientific school.*

Мета даної статті полягає в дослідженні інформації виявлених джерел, пов'язаних з вивченням складу Церковно-історичного та археологічного товариства (далі ЦІАТ) при Київській духовній академії (далі КДА) та його активу, як частини джерел всього комплексу з історії Товариства. Це, в свою чергу, має доповнити наявні дослідження, особливо про вивчення творчого складу окремих членів ЦІАТ та їх внесок в історичну науку. У процесі вивчення наукової діяльності членів Товариства в більшості публікацій прослідковується тенденція зосередження уваги навколо особи М. Петрова. Дійсно, яскрава наукова особистість - М. Петров поєднував посади секретаря

ЦІАТ і завідуючого ЦАМ; багато в чому заступав інших членів Товариства. Але було б помилкою ототожнювати успіхи ЦІАТ виключно з діяльністю М. Петрова та ігнорувати заслуги інших членів Товариства як представників академічної корпорації, так і простих членів: приходських священиків, учителів гімназій та інших осіб, які захоплювались церковною археологією та історією.

Дослідження джерельного комплексу з історії ЦІАТ при КДА дозволяє виділити досить вагомую групу джерел, безпосередньо пов'язаних із персональним складом Товариства та його активом. Ці документи сконцентровані у фондах: Церковно–археологічного товариства при Київській духовній академії (ЦДІАК України, ф. 1396), Київської духовної академії (ЦДІАК України, ф. 711; ІРНБУВ, ф. 160), особових фондах М. Петрова (ІРНБУВ, ф. 225), П. Лебединцева (ІРНБУВ, ф. 154), Ф. Титова (ІРНБУВ, ф. 175), С. Голубєва (ІРНБУВ, ф. 194).

Важливу джерельну інформацію поряд із названими колекціями документів містить журнал „Труды Киевской духовной академии”. У ньому Товариство публікувало свої статuti, річні та ювілейні звіти, повідомлення Церковно–археологічного товариства при Київській духовній академії. Крім цього, в журналі друкувалися наукові праці членів Товариства у вигляді рефератів, статей, описів різноманітних колекцій ЦАМ. Разом із ТКДА заслуговують уваги і Читання в Церковно–історичному і археологічному товаристві при Київській духовній академії. Вивчення перерахованих джерел дозволяє не тільки відновити поіменно склад ЦІАТ при КДА, а й визначити статус членства та рівень активності членів Товариства.

Вперше посадові особи – голова і секретар Товариства, були затверджені на першому засіданні 17 листопада 1872 року. Ректор КДА, архімандрит Філарет став головою Товариства автоматично, згідно з проектом Статуту першої редакції. Посада секретаря Товариства була виборною, тому третім питанням першого протоколу секретарем було обрано професора КДА М. Петрова, який залишався незмінним секретарем ЦІАТ до самого припинення його діяльності у 1920 році. П'ятим питанням указанного протоколу під час внесення змін до проекту Статуту першої редакції були введені посади

товариша голови і скарбника та звання почесних членів Товариства [2, арк. 7 зв.]. Вибори товариша голови були проведені у червні 1873 року.

Так протоколом від 7 червня 1873 р. розглядалося питання про вибори товариша голови Товариства. Протокол оформлений, як і всі протоколи Товариства. Папір фабрики Соловійових, чорнило чорне, вицвіле до сіруватого відтінку; почерк М. Петрова. Протокол містить 22 питання. У верхньому лівому куті першого аркуша протоколу міститься власноручна резолюція Київського митрополита Арсенія про Межигірську церкву і дата затвердження протоколу - 2 липня 1873 р. [3, арк. 2]. Питання про вибори товариша голови Товариства розташовується під номером 7 і цікаве тим, що це були перші вибори зазначеного посадовця Товариства. Порядок викладення питання у протоколі наступний. Спочатку йде стандартна нумерація питання протоколу „VII Слушали...”, потім доповідь секретаря Товариства М. Петрова з посиланням на § 17 Статуту музею і Товариства (про вибори товариша голови з дійсних членів Товариства). Потім перераховуються усі дійсні члени Товариства і ті, що виявили бажання стати дійсними членами. Надалі у подібних випадках питання протоколів вже не містять списку дійсних членів. Це пояснюється тим, що з часом кількість дійсних членів зростає, і перераховувати їх усіх було вже недоцільним. Всього список містить 29 прізвищ з указівкою посад за місцем роботи. При цьому є вказівка на те, що дійсні члени М. Петров і О. Розов уже виконують доручення Товариства, чотири члени проживають за межами Києва; пропонується вибрати кандидатуру з 23 членів, що залишилися. В кінці питання міститься постанова, згідно з якою обрання товариша голови Товариства було перенесене на наступне засідання [3, арк. 4 зв.]. При вивченні протоколів Товариства про рішення подібних питань, на себе звертає увагу той факт, що вибори посадовців, як правило, здійснювалися у два або один етапи. Саме обрання першого товариша голови Товариства відбулося в засіданні 6 грудня 1873 р. Протокол даного засідання міститься у ф. 1396, оп. 1, спр. 4, серед протоколів за 1874 р. Протокол розташовується на арк. 12 – 17 зазначеної справи, у той же час його останній аркуш знаходиться у справі за № 3 на арк. 23, де знаходиться закінчення питання, що нас цікавить, і підписи членів

Товариства. У верхній частині першого аркуша протоколу, по лівій стороні, дата затвердження даного протоколу Київським митрополитом Арсенієм 23 січня 1874 р. Протокол містить у собі інформацію про 20 питань, які заслуховувалися на засіданні. Проте вибори товариша голови Товариства не були проведені і перенесені знову на наступне засідання Товариства, про що свідчить 20 питання засідання [4, арк. 17 зв.; 3, арк. 23]. Інформація про результати голосування міститься вже у наступному протоколі засідання Товариства від 8 лютого 1874 р., що є єдиним випадком при вирішенні подібного роду питань у документації Товариства. Протокол містить 15 питань, які заслуховувалися на засіданні. У його верхній частині рукою Київського митрополита Арсенія проставлена дата затвердження документа - 26 лютого 1874 р. Результати виборів товариша голови Товариства знаходяться у питанні за номером 13. Дане питання є доповіддю секретаря Товариства М. Петрова з посиланням на ухвалу 20 питання засідання Товариства від 6 грудня 1873 р. і на § 17 Статуту музею і Товариства про вибори посадовців. Після доповіді М. Петрова протокол інформує про результати голосування. Голоси були розподілені серед кандидатів таким чином: кафедральний протоієрей Київо-Софійського собору П. Лебединцев – 17 голосів; професор КДА І. Малишевський – 6; професор КДА П. Лашкар'єв – 4; інспектор і професор КДА, архімандрит Сильвестр – 1; професор КДА М. Щеглов – 1; професор КДА Ф. Терновський – 1; ключар Київо-Софійського собору М. Оглоблін – 1. За результатами голосування Товариство прийняло постанову про визнання протоієрея П. Лебединцева товаришем голови Товариства з поданням про це Київському митрополиту Арсенію [4, арк. 9 зв.].

З приводу тривалості виборів товариша голови Товариства і остаточного вибору кандидатури П. Лебединцева можна висловити наступні припущення. По-перше, це були перші подібного роду вибори, не враховуючи виборів секретаря і скарбника Товариства. Товариство знаходилося у вкрай скрутному становищі через брак грошових коштів і недоброзичливість Київського митрополита Арсенія. Тому багато членів Товариства не хотіли обтяжувати себе посадовими обов'язками Товариства, тож підбір кандидатури вимагав

певного часу. По-друге, кандидатура П. Лебединцева виявилася більш переважною, ніж автора ідеї створення Товариства і музею П. Лашкарьова через обставину, яку розкриває наступне джерело. У статті М. Петрова „Воспоминания о ректоре Киевской духовной академии преосвященном Филарете Филаретове († 23 февраля 1882 г.)” міститься інформація про взаємовідносини між ректором Філаретом і професором П. Лашкарьовим. Зокрема за спогадами самого П. Лашкарева, М. Петров пише про заборону, яку наклав ректор КДА Філарет на читання П. Лашкарьовим лекцій з літургики. Але більш серйозною є інформація про конфлікт ректора Філарета з Радою академії у 1877 р., коли Філарет перешкоджав присудженню П. Лашкарьову докторського ступеня [11, арк. 21 - 22]. Природно, що при такому між особовому конфлікті, шанси П. Лашкарьова стати товаришем голови Товариства були примарні. По-третє, вибір П. Лебединцева був обумовлений ще й тим, що посади голови, секретаря і скарбника Товариства були зайняті особами, які перебувають на службі при академії. Вибори товариша голови з осіб, що належали до академічної корпорації, могли призвести до втрати інтересу до Товариства з боку дійсних членів, які не перебували на службі в академії. Виходячи з цього, кандидатура П. Лебединцева була найбільш вдалою, оскільки останній був не тільки духовною особою, але й мав авторитет в історичних кругах.

Наступні установчі питання протоколів так само, як правило, торкалися виборів посадовців. Так, протоколом від 22 грудня 1874 р. третім питанням були проведені перевибори на другий термін секретаря Товариства М. Петрова і скарбника О. Розова. Крім цього, Товариство призначило помічником секретаря - доцента академії З. Голубєва, а помічником завідувача музеєм - помічника академічного бібліотекаря В. Вишинського [3, арк. 35 зв.]. Цікавим є той факт, що Статут музею і Товариства першої редакції не передбачав у § 17 посад помічників секретаря і завідувача музеєм [1]. Необхідність у даних помічниках була викликана надмірною завантаженістю секретаря Товариства і завідувача музеєм. Ця ж причина лежала в проханні до Товариства з боку М. Петрова про найм діловода з винагородою із сум Товариства. Прохання

заслуховувалося четвертим питанням згаданого вище протоколу з позитивною постановою з боку Товариства [3, арк. 35 зв.]. Самі посади помічників секретаря Товариства і завідувача музеєм були затверджені Товариством у статутах подальших редакцій.

Додаткова інформація про засідання Товариства від 22 грудня 1874 р. знаходиться у вже згаданій записці М. Петрова до Ради академії про свою діяльність як секретаря Товариства і завідувача музеєм у відповідь на звинувачення професора О. Дмитрієвського від 27 листопада 1898 р. У ній вказуються аналогічні переліченим вище причини запровадження не передбачених Статутом першої редакції посад [8, арк. 14].

Виборам посадовців Товариства також присвячені протоколи від 23 січня (18 питання) і 26 вересня (5 питання) 1877 р. За результатами виборів знов були обрані товаришем голови - П. Лебединцев, секретарем - М. Петров, скарбником - О. Розов [7, арк. 10 зв., 13 зв.].

Надзвичайно цікавий протокол від 26 вересня 1876 р. питанням про завідування музеєм. Питання під номером 8 представлене проханням завідувача ЦАМ, бібліотекаря академічної бібліотеки К. Думітрашкова про звільнення його з посади завідувача музеєм [5, арк. 33 зв.]. Текст прохання є повною, точною копією з оригіналу, що зберігається в листуванні Товариства, написаного рукою К. Думітрашкова і датованого тим же 26 вересня 1876 р. за № 22 [6, арк. 67]. Зміст прохання висвітлює проблеми, з якими зіткнувся завідувач музеєм у його організації. Особливо цікавий наступний витяг з прохання: „... я нахожу неудобным заведовать Церковно-археологическим музеем, тем более что документы, при которых присылаются книги и вещи в музей, а иногда и многие вещи, не вручаются мне своевременно, так что я только из напечатанных в Трудах К.Д. Академии отчетов о делах Церковно-археологического общества могу иметь сведения о состоянии музея...” [6, арк. 67; 5, арк. 33 зв.]. Наведений витяг з прохання містить у собі приховану інформацію про конфлікт завідувача музеєм К. Думітрашкова з секретарем Товариства М. Петровим. Саме секретар Товариства М. Петров згідно зі Статутом, вів листування Товариства, приймав надіслані до музею експонати і

супровідні документи, і, очевидно, часто не доводив це до відома завідувача музеєм. Зрештою це і призвело до конфлікту. Джерело несе в собі інформацію про своєрідне двовладдя в музеї, що скінчилося зрештою перемогою М. Петрова, який об'єднав надалі посади секретаря Товариства і завідувача музеєм.

Одночасно з проханням про звільнення з посади К. Думітрашков пропонував Товариству обрати на своє місце П. Лашкарьова як автора ідеї створення ЦАМ при академії. Після тексту прохання протокол містить дві довідки. Довідка перша містить витяг із Указу Св. Синоду від 18 жовтня 1872 р. про поєднання посад бібліотекаря академії і завідувача музеєм. Довідка друга містить витяг з § 19 Статуту музею і Товариства з приводу місця музею при бібліотеці академії [5, арк. 33 зв.]. Постанова Товариства з даного питання передбачала вирішити його у наступному засіданні. Остаточне рішення щодо прохання К. Думітрашкова було прийняте на засіданні від 28 листопада 1876 р. Дев'ятим питанням Товариство відмовило К. Думітрашкову у його проханні [7, арк. 5]. Відмова, швидше за все, була мотивована згаданими документами в довідках першій і другій, а також проблемними стосунками між головою Товариства, єпископом Філаретом і професором П. Лашкарьовим, про що вже йшлося.

У той же час, достатньо важливим питанням є завідування музеєм секретаря Товариства М. Петрова. Відповідь на дане питання міститься в наступних джерелах. Першим джерелом є виписка з листа М. Петрова колишньому ректору КДА, преосвященному Філарету, єпископу Ризькому від 9 листопада 1878 р. Вона зроблена власноручно М. Петровим і зберігається в його особовому архівному фонді у ІР НБУВ, ф. 225. У даній виписці М. Петров інформує єпископа Філарета про розташування експонатів музею у новому приміщенні. При цьому з його слів видно, що, розташовуючи предмети в музеї, він виступає в ролі завідувача ЦАМ. Наприклад: „... до приезда нового ректора успел привести музей в черновой порядок, заказано и получено 15 витрин, сделано стоячие вьюшки для шаманской одежды и риз...” [10, арк. 115], „... рассмотрел и пронумеровал все предметы ... и составил описание всему музею,

за исключением камней, минералов и т.п....” [10, арк. 116], „... Я полагал бы открыть музей для публики за небольшую плату...” [10, арк. 116]. З наведеного видно, що М. Петров виконує функції завідувача музеєм замість К. Думітрашкова. Враховуючи, що перше засідання Товариства під головуванням нового ректора, єпископа Михайла відбулося 9 квітня 1878 р., можна зробити висновок, що М. Петров виконував функції завідувача музеєм вже з початку 1878 р. Наступні два джерела дозволяють остаточно встановити точну дату переходу музею під керівництво М. Петрова. В першу чергу, це „Воспоминания старого археолога” М. Петрова. У даних мемуарах М. Петров пише про перенесення музею у 1877 році до нового приміщення і прийняття його в своє відомство [9, арк. 56]. І останній, третій документ – записка М. Петрова про свою діяльність як секретаря ЦАТ і завідувача музеєм у відповідь на звинувачення професора О. Дмитрієвського. У ній М. Петров пише: „... что в истории заведования музеем были четыре периода: 1., до осени 1877 года заведующим числился библиотекарь Думитрашков; 2., с осени 1877 года до апреля 1878 года я, по поручению председателя, только устраивал музей, не присваивая себе никакого титула или должности; 3., с конца апреля 1878 года Академическое Правление признало меня временно заведующим музеем и 4., с 1883 г., по утверждении нового Устава общества, я уже избираюсь Обществом на должность заведующего музеем...” [8, арк. 15].

Таким чином, завдяки інформації з наведених джерел стає можливим встановити, що фактично до завідування музеєм М. Петров заступив з осені 1877 р. У друкованих джерелах про прийняття музею у 1877 р. М. Петровим за розпорядженням голови Товариства єпископа Філарета йдеться у статті „Тридцатилетие Церковно-исторического и археологического общества при Киевской духовной академии” [12, 13]. Дане поєднання посад М. Петровим по Товариству і музею суперечило Статуту першої редакції і було виправлене у Статуті другої редакції.

Джерельна інформація про вибори посадовців Товариства на другому і третьому етапах його діяльності так, як і на першому етапі, міститься в протоколах засідань. Вибори проходили 3 лютого і 26 квітня 1883 року, 13

січня 1886 року, 18 січня і 15 лютого 1889 року, 16 січня і 13 лютого 1889 року, 22 лютого 1893 року, 20 квітня 1898 року, 15 жовтня 1901 року, 27 лютого 1906 року, 14 лютого 1911 року. Згідно з джерельною інформацією протоколів і річних звітів за весь період існування Товариства різні посади в ньому посідали наступні особи. Голови Товариства : 1872 – 1878 рр.- єпископ Філарет; 1878 – 1883рр.- єпископ Михайло; 1883 – 1898 рр.- єпископ Сильвестр; 1898 – 1902рр.- єпископ Дмитро; 1902 – 1907рр.- єпископ Платон; 1907 р.- в. о. ректора КДА професор В. Рибинський; 1908 – 1910рр.- єпископ Феодосій; 1910 – 1914рр.- єпископ Інокентій; 1914 – 1920 рр.- єпископ Василь.

Заступники голови Товариства: 1874 – 1883 рр., 1889 – 1896рр.- кафедральний протоієрей Києво – Софійського собору П. Лебединцев; 1883 – 1889рр., 1898 – 1899рр.- професор КДА П. Лашкарьов; 1899 – 1915рр.- протоієрей К. Фоменко.

Секретар Товариства : 1872 – 1920рр.- професор КДА М.Петров.

Помічник секретаря товариства : 1874 – 1880рр.- професор КДА С. Голубєв; 1880 – 1883рр.- професор КДА К. Попов; 1883 – 1888рр.- професор КДА М. Дроздов; 1888 – 1908рр.- професор КДА В. Завитневич; 1908 – 1916рр.- доцент КДА В.Прилуцький.

Завідуючий музеєм : 1872 – 1877рр.- бібліотекар КДА Думітрашков; 1877 – 1920рр.- професор КДА М. Петров.

Помічники завідуючого музеєм : 1898 – 1903рр.- доцент КДА І.Бродович; 1903 – 1909рр.- професор КДА С.Песоцький; 1909 – 1916рр.- доцент КДА В. Прилуцький.

Скарбник Товариства : 1875 – 1916рр.- професор КДА О. Розов.

Таким чином, джерела в достатньо повній мірі надають інформацію, хто з членів Товариства і коли посідав визначені статутом посади в ЦІАТ до 1916г. Виняток становлять посади голови і секретаря Товариства, джерельні відомості про які простежуються в джерелах до 1920г.

Література:

Центральний державний історичний архів України у м. Києві

Ф.711.Київська духовна академія

1. Оп. 3. – Спр. 1019. Журнали засіданий Совета академии за 1873 г. – 37 арк.

***Ф.1396. Оп. 1. Церковно-історичне та археологічне товариство при
Київській духовній академії:***

2. Спр. 2. Про заснування при КДА Церковно-Археологічного Товариства і музею. - 49 арк.

3. Спр. 3. Протоколи засідань членів Церковно-Археологічного Товариства при КДА за 1873 р. - 36 арк.

4. Спр. 4. Протоколи засідань членів Церковно-Археологічного Товариства при КДА за 1874 р. - 44 арк.

5. Спр. 10. Протоколи засідань членів Церковно-Археологічного Товариства при КДА за 1875-76 рр. - 35 арк.

6. Спр. 11. Листування з членами товариства й іншими особами про передачу до музею старовинних монет, рукописів та інших пам'яток старовини 1876 р.- 86 арк.

7. Спр. 13. Протоколи засідань членів Церковно-Археологічного Товариства при КДА за 1877 р. - 28 арк.

8. Спр. 69. Клопотання секретаря Товариства М.І.Петрова щодо введення посади помічника завідуючого музеєм. - 25 арк.

Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені .І. Вернадського

Ф.І. Літературні матеріали

9. № 11063. Петров Н.И. «Воспоминания старого археолога» [1918]. – С. 27-111.

Ф. 225. Петров. М.І.

10. № 1. /Петров Николай Иванович/ Воспоминания и переписка с разными лицами (1840-1822 гг.) /Биографический очерк/ Черновик.

11. № 2. /Петров Николай Иванович/ Воспоминания о ректоре Киевской духовной академии, преосвященном Филарете Филаретове (23 февраля 1882 г.) Черновик.

12. Петров Н.И. Тридцатилетие Церковно-исторического и археологического общества при Киевской духовной академии // ЧЦИАО. – К., 1904. – Вып.5. – С. 1-18.

13. Петров Н.И. Тридцатилетие Церковно-Исторического и Археологического Общества при Киевской духовной Академии // ТКДА. - 1903. - № 1. - С. 134-151.